

בְּחִיר שִׁירֵי בֶן ג'וֹנְסוֹן פְּאָן שׁוֹכֵב

מבחר אפיגרמות

מאנגלית: עדו ניצן

בנג'מין (בן) ג'ונסון היה משורר, מחזאי וסטיריקן אנגלי שכתב בימי מלכותם של אליזבת הראשונה וג'יימס הראשון. ג'ונסון, שהיה צעיר משייקספיר כעשור ומיודד עמו, כתב בעיקר קומדיות וסטירות ונחשב ליוצר חד לשון ששלט ברזי הקומדיה, כמו גם ברזי חצר המלוכה האנגלית.

כמשורר, ג'ונסון היה שותף לתנועה שאפיינה את "הדור שאחרי שייקספיר", שיצאה, יחד עם משוררים כגון ג'ון דאן, נגד הסגנון הקישוטי של השירה האליזבתנית. ג'ונסון, שהיה מלומד ובקיא בספרות הרומית ונחשב מחלוצי היצירה האנגלית הנאו־קלאסית, חיבר לצד מחזותיו ושיריו הליריים גם אפיגרמות אנגליות ברוח הקלסיקה של מרטיאליס, שחי במאה הראשונה לספירה. ג'ונסון פרסם בחייו כ־130 אפיגרמות, שרובן נדפסו בשנת 1616. במרבית האפיגרמות מפרי עטו ניכרת רוח השנינה הסטירית והעוקצנית המזוהה עם הסוגה, ורבות מהן לועגות למקצועות או לאישים בני תקופתו, במפורש או ברמז. לעיתים רחוקות יותר האפיגרמות של ג'ונסון אינן קומיות, וניתן למצוא בתוכן גם שירי שבח לאישים רמי מעלה (שייקספיר, ג'ון דאן, המלך ג'יימס ועוד), ואף שירי קינה — כמו זו שכתב על בנו שמת ממחלה בגיל שבע בלבד.

בניגוד לאפיגרמות הלטיניות הקלאסיות, האפיגרמות של ג'ונסון חרוזות ושקולות בתבנית היאמבית האופיינית לשירה האנגלית בת התקופה. אפיגרמות בודדות של ג'ונסון תורגמו בעבר לעברית על ידי מתרגמים שונים (ראובן אבינעם, יהושע כוכב, אריה זקס, שמעון זנדבנק, עמינדב דיקמן וצור ארליך), אך עד כה זהו המבחר הרחב ביותר מתוך האפיגרמות של ג'ונסון בתרגום לעברית.

על בני הבכור¹

אֲשֶׁרִי, בֶּן יְמִינִי, הֲיֵה שָׁלוֹם;
חֲטָאֵי הָיָה עַל עֵתִידָךְ לַחֲלָם.
הַלְוִית לִי לְשִׁבְעַ שָׁנוֹת תִּקְנֶה,
כָּעֵת גּוֹרֵל דִּיקָן חוֹבוֹ גָּבַהּ.
תֵּאבֵד הָאֲבָהוּת! כִּי אֵיךְ יוּכַל
אָדָם לְבַכּוֹת עַל רִגְעַ כֹּה מִיָּחַל?³
לְנוֹס מִזַּעַם חֶלֶד וּבֶשֶׁר,
וְלוֹ רַק מִן הַזִּקָּן הַמִּסָּר?
כָּאֵן שָׁכַב שָׁלוֹ, וְלִשְׂוֹאֵל הָשִׁב:
"בְּחִיר שִׁירֵי בֶן גְּוִנְסוֹן כָּאֵן שׁוֹכֵב."
וּלְמַעַנּוֹ, נִשְׁבַּע כִּי עַד מוֹתוֹ,
שׁוֹב לֹא יֵאָהֵב בְּמִלּוֹא אֲהַבְתּוֹ.

הצל

עֵקֵב אַחַר הַצֵּל, הוּא יִתְחַמֵּק;
אֵךְ אִם תִּבְרַח מִמֶּנּוּ – יַעֲקֹב:
חֲזֹר אַחַר גְּבִירָה, הִיא תִתְרַחֵק.
הַנַּח לָהּ – תִּחְזֹר וְתַעֲגֹב.
הָאֵין אִם כֶּף, הַגִּידוּ חֲבֵרִים,
נְשִׁים הֵן רַק צֵלָם שֶׁל הַגְּבֵרִים?

הַצֵּל בְּצִהָרִים מְטֹשֶׁטֶשׁ,
בְּבִקָּר וּבְעָרֵב שִׁיא אָרְכוּ,

- 1 שיר קינה זה נכתב בשנת 1603 אחרי מות בנו של המשורר ממגפה, בטרם עת, בגיל שבע בלבד. אפיגרמה נודעת נוספת של ג'ונסון (שלא כללתי בקובץ זה), מקוננת על מות בתו הבכורה של ג'ונסון שמתה כתינוקת.
- 2 במקור, "child of my right hand": על פי משמעות השם המקראי בנימין, שמו המלא של בן ג'ונסון עצמו – בן היד החזקה.
- 3 כלומר, איך ניתן לקונן על מוות של מישהו אחר בזמן שהוא עצמו כה רוצה למות.

כְּשֶׁהָאָדָם מְלֹא-עֵז, הֵצִל מִתֵּשׁ,
כְּשֶׁהוּא חֲלָשׁ, הֵצִל בְּמִלּוּא חֶזְקוֹ.
הֲאִין אִם כֵּן, הִגִּידוּ חֲבֵרִים,
נָשִׁים הֵן רַק צָלַם שָׁל הַגְּבָרִים?

אל הקורא

אֶפְצִיר בָּךְ, הַקָּפֵד, אוֹחֵז סִפְרִי,
קְרֵא בּוֹ הֵיטֵב, רַק כֵּן תִּבְיֵן שִׁירִי.

אל אדון חסר-מזל רודף-כול

אָדוֹן חֶסֶר-מִזָּל, נְאֻמְנוֹת הִיא לְאֶחָד;
וְזֶה אֲשֶׁר יִרְדֵּף כָּל אֶלְמָנָה – יִישֵׁן לְבַד.

על תולעת חצר

כָּל גָּבֵר הוּא תוֹלַע אֵךְ זֶה לֹא אִישׁ.
עָטוּף בְּמִשֵּׁי בָא, חוֹר כְּכַבִּישׁ.
וּבְחֹצֵר הֶפֶךְ הוּא לְפָרְפֵר,
אֵךְ שָׂרֵץ הוּא הִיָּה: וְכֵן נוֹתֵר.

על הקרב

אוכל ביום ומתהולל בליל;
 כך פעמים את בשרו זולל;
 ובצותו הכפל ענוג לבו,
 פורץ הוא דרך לפריצות שבו.
 כך בקרבו דרים בגאווה:
 גם חטא גרגרנות גם תאוה.

על ג'יפסי⁴

הסרסורית החדשה הפכה רופאה,
 זהבה ירבה מכל המכללה כעת;
 כה משנה משלח ידה, זו תופעה:
 לזר תתן זונה; וסרסורית נרפאת.

על בנקס המלווה בריבית⁵

בנקס לא מרגיש צליעה בשגדונו,
 כי במקומו עולה-יורד הונו.
 אף שרגליו מתרוצצות כל יום,
 בנקס רץ להשיגן – לגיהנום.

4 במקור Gipsy – צוענייה.

5 במקור Banks – גם בנקים וגם שם האדם המלווה בריבית – מושא האפיגרמה.

על מחזאי

המחזאי, אָשם בְּכָל עוֹלָה,
חוֹטֵף מְלָקוֹת וְשׁוֹב לְהִתְחַלֵּה.
חוֹשֵׁף שְׁנֵי פְּנֵי־גְבוּרָה בְּמִדּוֹתָיו:
פְּעִיל בְּרֹאשׁ, סְבִיל בְּעִצְמוֹתָיו.

על מחזאי

קָרָה וּמְחִזָּאִי שְׁמַע שְׁטִיּוֹת מְפָרִי עֵטִי,
אָמַר לִי חֵישׁ שֶׁהֵן סַס־הַשְּׁנִינּוֹת הָאֲמִתִּי;
כָּעֵת אֲנִי מְקַרָּח לְהֶאֱמִין לוֹ, לְנִבְנָה:
חֲמֹשׁ בְּדִיחוֹת גְּנוּבוֹת שְׁלִי עָשׂוּ לוֹ מַחֲזָה.

על קוב הנוקשה⁶

חֵיל, גִּנְבִי, סִיף אֶמֶן – אֵינְךָ.
אֵךְ עַל זֵינְךָ תַּחֲזֶיךָ! וְבוֹ אוֹנְךָ.

אל האלכימאים⁷

אִם יֵשׁ אֶמֶת בִּיהֶרֶת אֲמָנוֹתְכֶם;
וְדָאִי בְּעֵנֵי מַרְצוֹן דּוֹגְלִים כָּלְכֶם.

6 במקור Pertinax Cob – משחק מילים הנשמע כמו שם של אדם, אך משמעותו המילולית היא Pertinax – נוקשה/עקשן; Cob – איש גדול ובעל תעוזה מינית.

7 ג'ונסון כתב ב-1610 מחזה בשם "האלכימאי", ובו שלל דמויות הלועגות לאלכימאים.

אל רופא ניסויי⁸

אם פעם בן־אדם חמק ממחלה
אז תרנגול לאל אסקלפיוס העלה;⁹
אני נחלצתי פעמים, אז אכפל מנחה:
על בריחתי ממחלתי וגם ממך.

אל הפרלמנט

ישנה סבה טובה שמצריכה
הרבה חקים טובים ממשכנכם.
כי הנימוס אף פעם לא שחה
לשפל כה נתעב, למענכם!

על המוות

מי שחושש ממות או אבל עלי מתיו,
בסך הכל חושף בתחיתם את ספקותיו.

- 8 במקור: Doctor Empiric – סגנון רפואי־מדעי בן זמנו של ג'ונסון הנסמך על תצפיות וניסויים בלבד.
- 9 אסקלפיוס הוא אל הרפואה במיתולוגיה היוונית. המנהג שלפיו מי שניצל ממחלות העלה לאסקלפיוס קורבן של תרנגול מתועד למשל אצל אפלטון בסוף הדיאלוג "פיידון", כאשר סוקרטס, שלא חלה מימיו, אומר לרעו על ערש דווי: "קריטון, אני חייב תרנגול לאסקלפיוס. שלמוהו לו; אל תשכחו!" (בתרגום יוסף ג. ליבס: 'כתבי אפלטון' [כרך ב'], הוצאת שוקן, עמ' 90).

אל ג'ון דאן

דאן, תענוג למוזות שירתך,
כל מח מחויר מול חכמתך;
שכל יצירתך מימי חלדה,
הפכה מיד מופת, וכך עודה;
הודך ותיק מגיל רב השירים;
לשבח גדלתך אין די כתרים!
הלל שפתך, שירך, חיי התם,
טובים ממחצית בני האדם.
כל זאת לשיר חפצתי כנראה;
אך לא אוכל עשות זאת פיאה.

למלך גיימס (II)

מי לא יבחר, הו ג'ימס, לחיות תחתיה בכפיפה,
שליט בכח הדגמה ולא באכיפה?
שאפיה הוא שמושך, לא ככל עצמתך,
ואך בזמן קצר ומאשר של שליטתך
טהרת את ממלכתך, ואין סבה כעת
לחשש – רק יד החק ומעל לך יראת החטא.
כמו ברפואות מפני בגידות שנחשפו מזמן,
כיצד נוכל לחוש את יד האל יותר מכאן?
ראשית על מלך לעתיד היתה משמרתך,
מאז הארץ נשתמרה לכבוד הוד מלכותך.

אל רוחו של מרטיאליס¹⁰

מְרִטְיָאֲלִיס, הַעֲנֵקֶת מִכְתָּמִים לְקִיסְרָה,¹¹
יֹתֵר אֲצִילִים מְשַׁלֶּתֶת לְגִ'מָס אוֹכֵל;
אֶךְ בְּמִשָּׂא הַמְּלִכּוֹתֵי נִצְחָתֵי בְּלִי טְרַחָה:
שְׁלֶךְ הַחֲמָא, שְׁלִי לְהִיּוֹת מַחְמָא לֹא מְסַגֵּל.

10 מרטיאליס היה משורר רומי שחי במאה הראשונה לספירה (40-104), שנודע בזכות מאות האפיגרמות השנונות שלו בלטינית.

11 הקיסר דומיטיאנוס, בנו של אספסיאנוס, היה קיסר רומא בין השנים 81 ל-96 לספירה. רבים ממכתמי מרטיאליס, שנודע כמשורר חנפן, הוקדשו לדומיטיאנוס כשירי הלל.